

Ryszard Kata¹
Wydział Ekonomii
Uniwersytet Rzeszowski

Kredyty bankowe w strukturze zewnętrznych źródeł finansowania rolnictwa w Polsce

Bank credits in the structure of external sources of financing agriculture in Poland

Synopsis. W opracowaniu dokonano analizy znaczenia kredytów bankowych w strukturze zewnętrznych źródeł finansowania rolnictwa, w warunkach członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Badania wykazały, że kredyt bankowy pozostaje wciąż ważnym źródłem finansowania gospodarstw rolnych. Zainteresowanie rolników kredytami jest coraz częściej powiązane z absorpcją funduszy UE wspierających inwestycje i rozwój gospodarstw rolnych.

Słowa kluczowe: kredyty bankowe, kredyt preferencyjny, gospodarstwa rolne.

Abstract. Importance of bank credits in the structure of external sources of financing agriculture, in conditions of Polish membership in the European Union is analysed. The findings show that bank credits are continually the most important source of financing in agricultural farms. Farmers' interest in bank credits is more often related to the absorption of European Union funds supporting investments and development of farms.

Key words: bank credits, subsidized credit, agricultural farms.

Wstęp

Znaczenie kredytu w rolnictwie zaczęło szybko wzrastać, gdy sektor ten musiał dostosować się do ogólnych procesów występujących w nowoczesnych gospodarkach. Powolne akumulowanie dochodów wewnętrznych było często niewystarczające do gruntownej przebudowy rolnictwa. Dopływ kapitału obcego w postaci kredytów miał wspomagać strumień kapitału wewnętrznego i w ślad za tym wyzwalać efekty mnożnikowe [Kulawik 1996].

Kredyty rolnicze dzielimy na inwestycyjne i obrotowe. Kredyty inwestycyjne przyspieszają okres realizacji inwestycji, umożliwiają restrukturyzację i modernizację gospodarstw. Kredyty obrotowe pomagają w pełni wykorzystywać posiadane przez gospodarstwo zasoby, umożliwiają dokonywanie niezbędnych bieżących nakładów warunkujących rozpoczęcie nowego cyklu produkcyjnego [Siudek 2001].

Wykorzystanie kredytu inwestycyjnego przez rolników oznacza wzrost funduszu akumulacji gospodarstwa rolnego, co umożliwia przyrost majątku trwałego (budyneków inwentarskich, maszyn itd.), których wartość przekracza w praktyce wielokrotnie możliwe do uzyskania dochody z produkcji rolniczej. W konsekwencji kredyt inwestycyjny powinien również generować wzrost dochodów rolniczych w przyszłości. Z kolei kredyt

¹ Dr inż., ul. Ćwiklińskiej 2, 35-601 Rzeszów, e-mail: rdkata@univ.rzeszow.pl.

obrotowy pozwala na zwiększenie funduszu przeznaczonego na powiększenie stanu środków obrotowych, ogranicza wpływ wahań sezonowych na prowadzoną działalność gospodarczą, co umożliwia intensyfikację produkcji i wzrost dochodów [Czernasty i Kujaczyński 2000].

Kredyt rolny jest wciąż najbardziej popularną formą zewnętrznego, zwrotnego finansowania rolnictwa [Grzelak 2005] i, jak pokazują doświadczenia wielu krajów, przekształcenia i rozwój tego sektora nie są możliwe bez wykorzystania tego instrumentu w finansowaniu gospodarstw [Tomczak 2004].

Członkostwo Polski w Unii Europejskiej stworzyło rolnikom możliwość pozyskania środków finansowych na przekształcenia i rozwój gospodarstw rolnych, zaś dopłaty bezpośrednio wspierają płynność gospodarstw w okresie przed rozpoczęciem nowego cyklu produkcyjnego. Czy oznacza to zatem zmniejszenie roli kredytu rolnego w finansowaniu zarówno inwestycji, jak i bieżącej działalności operacyjnej gospodarstw rolniczych w Polsce?

Odpowiedź na tak postawione pytanie jest głównym celem niniejszego artykułu. Na podstawie analizy poziomu i struktury kredytowania rolnictwa w latach 2004-2007 (tj. po przystąpieniu Polski do UE) podjęto próbę określenia znaczenia kredytów bankowych w strukturze zewnętrznych źródeł finansowania rolnictwa w Polsce, z uwzględnieniem funduszy unijnych. W celu przeprowadzenia analizy porównawczej i oceny poziomu kredytowania rolnictwa przez banki w latach „poakcesyjnych” dane na ten temat zestawiono z danymi statystycznymi opisującymi poziom kredytowania tego sektora w latach wcześniejszych, tj. od roku 1996 do 2003.

Celem opracowania jest także ukazanie relacji i sprzężeń pomiędzy zainteresowaniem rolników kredytami bankowym, a absorpcją funduszy unijnych wspierających przekształcenia i inwestycje w gospodarstwach rolnych.

Źródłem materiałów empirycznych były dane statystyczne Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR) oraz GUS, NBP i Komisji Nadzoru Finansowego (KNF). W opracowaniu wykorzystano ponadto wyniki badań ankietowych rolników przeprowadzone w roku 2007 w regionie Polski południowo-wschodniej. Badaniem objęto losowo wybraną próbę 856 indywidualnych gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha UR. W zbiorowości tej znalazły się 244 gospodarstwa, które w latach 2002-2006 korzystały z kredytów rolnych (inwestycyjnych lub/i obrotowych).

Poziom kredytowania rolnictwa w Polsce przed i po akcesji do Unii Europejskiej

Wśród głównych przyczyn korzystania przez rolników z kredytów bankowych można wymienić:

- niską zdolność gospodarstw do akumulowania kapitału własnego, zarówno na potrzeby reprodukcji prostej, jak i reprodukcji rozszerzonej, w celu przeprowadzenia inwestycji produkcyjnych,
- wysokie ryzyko produkcyjne i wahania koniunktury rynkowej skutkujące dużą niestabilnością dochodów rolniczych,

- rozbieżności między terminem poniesienia wydatków na produkcję a terminem uzyskania przychodów i wpływów pieniężnych (opóźnianie zapłaty zobowiązań wobec rolników przez odbiorców produktów rolnych),
- wzrost zapotrzebowania na materiały i usługi z zakupu.

Obecnie, tj. po przystąpieniu Polski do UE, należy wymienić jeszcze jeden powód sięgania rolników po kredyty, jakim jest chęć skorzystania z funduszy unijnych, w szczególności przeznaczonych na przekształcenia i rozwój gospodarstw. Uzyskanie refundacji części kosztów poniesionych na inwestycje produkcyjne w gospodarstwach rolnych lub na przekształcenia rozwojowe (np. różnicowanie działalności rolniczej), jest warunkowane realizacją całości lub przynajmniej części przedsięwzięcia, do tego zaś potrzebne są środki finansowe. Wielu rolników nie dysponując wystarczającymi zasobami własnych środków finansowych sięga po kredyt bankowy. Należy zatem zakładać, że pomiędzy funduszami unijnymi dla rolników a kredytami bankowymi zachodzą nie tyle relacje substytucyjne, ile komplementarne. Relacje takie powinny dotyczyć finansowania przedsięwzięć rozwojowych, natomiast w zakresie finansowania bieżącej działalności operacyjnej gospodarstw rolnych można przypuszczać, że popyt na kredyty obrotowe, może być ograniczany poprzez dopływ do gospodarstw rolnych środków finansowych z dopłat bezpośrednich.

Duże zainteresowanie kredytami występuje na ogół w warunkach korzystnej, stabilnej koniunktury dla rolnictwa oraz oczekiwań co do przyszłego wzrostu cen ziemi. Wówczas także ma miejsce z reguły ożywienie na rynku ziemi rolniczej, co pociąga za sobą wzrost zainteresowania kredytami. Przykładem w tym zakresie może być sytuacja obserwowana w rolnictwie Stanów Zjednoczonych w latach 70. XX w. W warunkach korzystnej koniunktury w rolnictwie amerykańskim ceny ziemi rolniczej wzrosły prawie pięciokrotnie, a zadłużenie rolników szesnastokrotnie. Zmiana warunków makroekonomicznych, związanych głównie ze wzrostem restrykcyjności polityki pieniężnej (wzrost stóp procentowych) oraz silniejszym oddziaływaniem bariery popytu na produkty rolne w konsekwencji zwiększenia zdolności produkcyjnych, spowodowała wystąpienie kryzysu finansowego w rolnictwie. Jego skutkiem było bankructwo 250 tys. farm [Kulawik 2004].

Tabela 1. Poziom wybranych czynników makroekonomicznych wpływających na popyt na kredyty rolne w latach 2001-2008

Table 1. Level of selected macro-economic factors influencing demand for agricultural credits in 2001-2008

Czynnik wpływu	Rok							
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Stopa wzrostu PKB, %	1,2	1,4	3,9	5,3	3,6	6,2	6,7	4,8
Stopa redyskontowa %	14,0	7,5	5,75	7,0	4,75	4,25	5,25	5,25
Stopa inflacji, %	5,5	1,9	0,8	3,5	2,1	1,0	2,5	3,3
Wskaźnik nożyc cen produktów rolnych do cen środków produkcji dla rolników, 2000 r. =100	97,6	88,6	86,5	88,8	85,3	87,0	93,2	80,2
Przeciętna cena 1 ha ziemi rolniczej w obrocie międzysąsiedzkim, tys. zł	5,2	5,0	6,0	6,4	8,0	9,1	12,0	14,2
Dopłaty ARiMR do kredytów rolnych, mln zł	1361,1	1051,8	556,2	627,6	575,1	428,4	654,2	878,6

Źródło: dane GUS [Rocznik... 2008] i ARiMR.

Polskiemu rolnictwu taki kryzys zapewne nie grozi ze względu na relatywnie niski poziom zadłużenia gospodarstw rolnych. Według obliczeń Kulawika [2008] w roku 2007 względne zadłużenie indywidualnych gospodarstw rolnych, mierzone relacją wartości kredytów do wartości produkcji towarowej, sięgało 38,4%. Tym niemniej również w naszym kraju obserwujemy duży wzrost cen ziemi, notowany od okresu bezpośrednio poprzedzającego akcesję do UE (tab. 1). Od roku 2003 do końca roku 2007 ceny ziemi ornej w obrocie międzysąsiedzkim wzrosły nominalnie dwukrotnie, tj. z 6 do 12 tys. zł/ha [Sikorska 2008]. Ta tendencja winna zatem wpływać także na wzrost zainteresowania rolników kredytami bankowymi. Barięą jednak w tym zakresie może być dosyć płytka rynek ziemi rolniczej, obserwowany zwłaszcza w regionie Polski południowo-wschodniej (region rolnictwa rozdrobnionego).

Zmiany w wielkościach zadłużenia kredytowego rolnictwa w Polsce od połowy lat dziewięćdziesiątych pozostawały pod wpływem preferencyjnego kredytowania za pośrednictwem Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz koniunktury w rolnictwie. Na popyt na kredyty rolne wpływała także ogólna koniunktura w gospodarce oraz zmienne decydujące o realnych kosztach pozyskania kapitału kredytowego przez rolników (stopa redyskontowa NPB, stopa inflacji).

Biorąc pod uwagę wartości nominalne obligu kredytowego, możemy w latach 1996-2007 obserwować sukcesywny wzrost zadłużenia rolnictwa (tab. 2). Jednakże widać wyraźnie, zwłaszcza po urealnieniu zadłużenia (skorygowaniu o wskaźnik inflacji w kolejnych latach), że w analizowanym okresie dynamika ta miała dużą zmienność. Pogorszenie koniunktury w rolnictwie w roku 1998 spowodowało dosyć głęboki spadek akcji kredytowej w tym sektorze i skutkowało realnym spadkiem zadłużenia rolników (tab. 2). Niska dynamika zadłużenia, cechująca się realnym wzrostem pomiędzy 3,7% a 6,7% utrzymywała się na przestrzeni lat 1999-2001. Pogarszająca się koniunktura gospodarcza, przejawiająca się obniżeniem tempa wzrostu gospodarczego, wzrostem bezrobocia, pogorszeniem się warunków wymiany z zagranicą oraz nakładająca się na to niekorzystna tendencja w relacji cen produktów kupowanych i sprzedawanych przez rolników wpływały negatywnie na podejmowanie decyzji o inwestycjach, w tym finansowanych kredytem, ale ten ujemny wpływ był łagodzony równoległym obniżeniem stopy kredytu redyskontowego, a tym samym stopy płaconej przez rolników (tab. 1). W okresie najgłębszego kryzysu w latach 2001-2002 poziom stopy kredytu redyskontowego obniżył się z 21% na początku 2001 r. do 7,5% na koniec 2002 r., a więc blisko trzykrotnie [Daniłowska 2007].

W latach 2002-2003 nominalne zadłużenie przyrasta rocznie o ponad 12%, realne jest o około 1 punkt procentowy niższe. W roku 2004, ze względu na likwidację subsydiowania kredytów obrotowych dla rolnictwa przez ARiMR (za wyjątkiem obrotowych kredytów „kłęskowych”), dynamika zadłużenia gospodarstw rolnych znacznie spada, osiągając realny poziom 3,2% w roku 2004 i tylko 0,8% w roku 2005. W latach następnych, tj. 2006-2007, widać jednak duży wzrost zainteresowania rolników kredytami inwestycyjnymi. Jest to związane z ożywieniem inwestycyjnym, jakie niesie coraz szersze wsparcie rodzimego sektora rolnego z funduszy unijnych. Chcąc korzystać z funduszy wspierających restrukturyzację i modernizację gospodarstw wielu rolników decyduje się na sięgnięcie po kredyty bankowe, zarówno z linii subsydiowanych przez ARiMR, jak i coraz popularniejszych kredytów pomostowych oferowanych przez banki.

W latach 2006 i 2007 stopa wzrostu zadłużenia rolników osiągnęła wartość odpowiednio 23,6% i 17,5%, co wskazuje na pojawienie się niemalże ekspansji kredytowej w rolnictwie. Co ważne nie pojawiają się dotychczas sygnały, by w naszym rolnictwie

pogarszała się zdolność kredytowa i narastały jakieś zagrożenia masową niewypłacalnością rolników. Świadczy o tym niski poziom należności zagrożonych² w segmencie należności od rolników indywidualnych, nieprzekraczający w ostatnich latach 2% wolumenu tych kredytów. Jednocześnie objęcie rodzimego rolnictwa instrumentami wsparcia w ramach WPR znacznie zwiększyło strumień środków finansowych kierowanych do gospodarstw rolnych z funduszy publicznych, co pozwoliło rolnikom na zwiększenie ich dochodów i wzrost oszczędności. O ile w latach bezpośrednio poprzedzających akcesję wskaźnik pokrycia kredytów depozytami rolników w bankach wynosił około 16,8%, o tyle w latach 2005-2007 wzrósł dwukrotnie do poziomu około 35% [Kulawik 2008]. W tym aspekcie akcesję należy ocenić pozytywnie, gdyż wniosła istotny wkład w pogłębienie rozwoju finansowego na polskiej wsi i szerzej włączyła rolników w sferę relacji z instytucjami finansowymi. Wśród nich coraz większe znaczenie mają relacje oparte na zasadach komercyjnych, tj. polegające na korzystaniu przez rolników z produktów i usług finansowych pozbawionych subsydiowania. W latach poprzedzających akcesję udział kredytów preferencyjnych w strukturze kredytowania indywidualnych gospodarstw rolnych sięgał przeciętnie około 85%, natomiast po akcesji w latach 2005-2007, kształtował się na poziomie 71,3-74,7% [Monitoring... 2008].

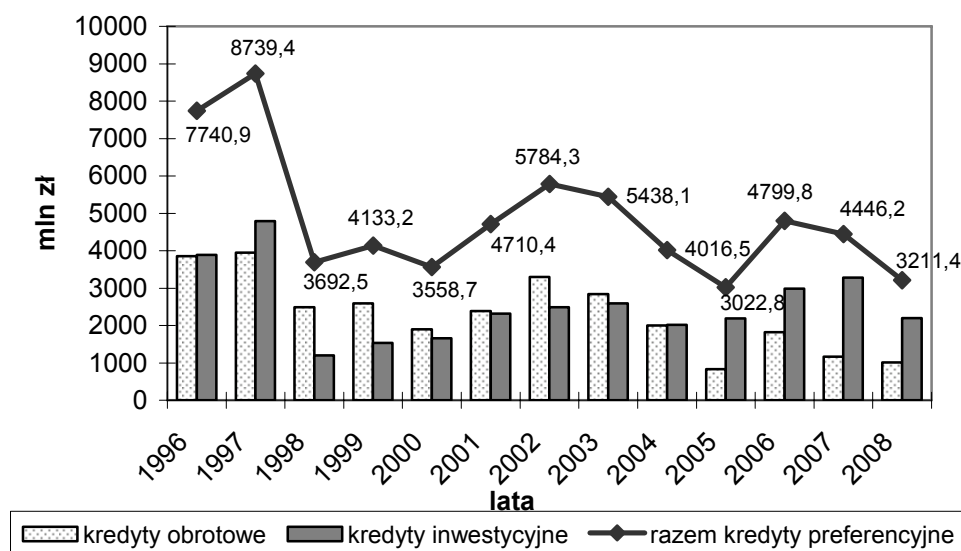
Tabela 2. Zadłużenie rolników indywidualnych z tytułu kredytów bankowych oraz poziom kredytowania preferencyjnego rolnictwa w latach 1996-2008

Table 2. Indebtedness of individual farmers from bank credits and level of agricultural subsidized credits in 1996-2008

Rok	Zadłużenie indywidualnych gospodarstw rolnych z tytułu kredytów bankowych		Kredyty z dopłatami ARiMR udzielone rolnikom przez banki				
	kwota, mln zł	dynamika, rok poprzedni =100%		liczba, tys.	obrotowe		
		według cen nominalnych	według cen realnych		liczba, tys.	kwota, mln zł	
1996	3 984	-	-	59,7	2 178,0	670,8	2 158,8
1997	5 665	142,2	123,8	58,7	3 081,4	542,2	2 544,3
1998	5 930	104,7	93,6	18,1	863,4	468,2	1 794,0
1999	6 599	111,3	103,7	21,2	1 188,4	477,5	2 003,3
2000	7 660	116,1	105,4	17,2	1 409,7	484,3	1 615,9
2001	8 619	112,5	106,7	17,6	2 081,3	373,9	2 143,8
2002	9 667	112,2	110,9	24,1	2 257,0	377,9	2 988,4
2003	10 883	112,6	111,7	24,6	2 371,9	411,9	2 599,0
2004	11 623	106,8	103,2	20,4	1 908,1	314,3	1 891,8
2005	11 966	103,0	100,8	21,1	2 115,4	62,8	804,5
2006	14 785	123,6	122,3	23,8	2 910,4	135,2	1 772,3
2007	17 376	117,5	114,7	22,7	3 281,5	84,4	1 164,7
2008	18 968	109,2	105,7	14,2	2 270,5	39,9	1 043,7

Źródło: dane NBP oraz ARiMR [ARiMR... 2004; Sprawozdania z działalności ARiMR w latach 2004-2007).

² Definicja należności zagrożonych zawarta jest w rozporządzeniu Ministra Finansów z dnia 10 grudnia 2003 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością bankową. Należności zagrożone obejmują ekspozycje kredytowe, w przypadku których opóźnienie w spłacie przekracza 3 miesiące (dla kredytów detalicznych 6 miesięcy) lub/i sytuacja dłużnika wskazuje, że może wystąpić zagrożenie terminowej spłaty. Banki stosujące MSSF jako należności zagrożone wykazują te należności, co do których stwierdzono obiektywne dowody utraty wartości (zgodnie z MSR 39) i uznano je za należności, które utraciły wartość zgodnie z zasadami określonymi w MSR 39.

Rys. 1. Kwoty kredytów z dopłatami ARiMR do ich oprocentowania udzielone rolnikom indywidualnym w latach 1996-2008, ceny realne 2007 r., mln zł

Fig. 1. Credits subsidized by the Agency for Restructuring and Modernization of Agriculture in 1996-2008, price level of 2007, million PLN

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych ARiMR.

Znaczenie kredytów bankowych dla rolnictwa w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej

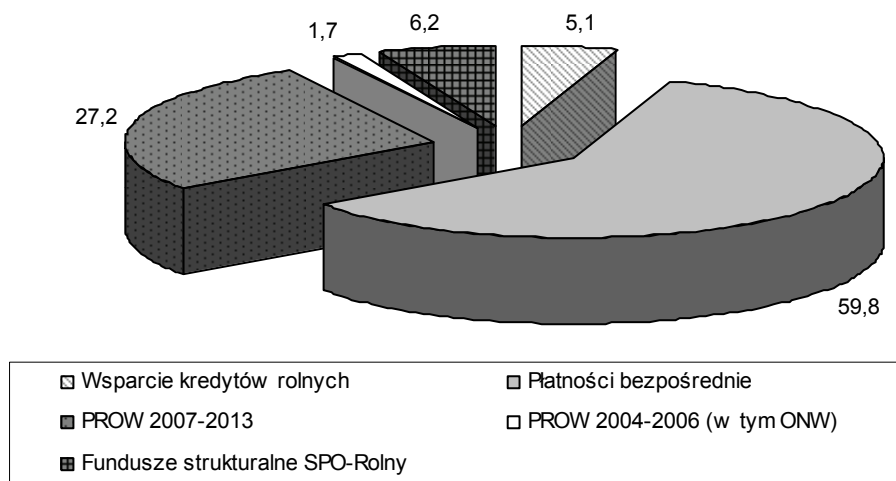
Po przystąpieniu do UE rolnictwo w Polsce jest wciąż zależne od banków w zakresie pozyskania kapitału obcego, nie licząc oczywiście środków transferowanych do tego sektora z funduszy publicznych. Spowolnienie dynamiki wzrostu zadłużenia rolników indywidualnych w latach 2007-2008, a zatem odwrotnie niż w całej gospodarce, gdzie dynamika zadłużenia ludności i podmiotów gospodarczych rosła szybciej niż w latach poprzednich, jest spowodowane przez poprawienie się możliwości samofinansowania w rolnictwie i rosnący dopływ środków budżetowych, krajowych i unijnych do tego sektora. Jednakże kredyt rolny, wspierany także poprzez politykę subsydiowania kredytów inwestycyjnych oraz kredytów „kłęskowych”, ma wciąż istotne znaczenie w strukturze źródeł finansowania rolnictwa.

Duże znaczenie kredytów rolnych w strukturze źródeł finansowania zewnętrznego gospodarstw rolnych wynika m.in. z:

- braku możliwości pozyskania kapitału udziałowego w rolnictwie indywidualnym,
- ograniczonego wykorzystania w rolnictwie kredytu handlowego (słaba pozycja przetargowa rolników na rynku, brak kooperacji i integracji poziomej),

- niewielkiego zainteresowania rolników leasingiem i innymi nowoczesnymi formami finansowania zewnętrznego,
- ograniczonych możliwości finansowania ze strony nierolniczych ogniw agrobiznesu (słaba integracja pionowa, słabe wykorzystywanie takich instrumentów).

W kredytowaniu rolnictwa, szczególnie procesów inwestycyjnych w tym sektorze, wciąż kluczową rolę odgrywają kredyty preferencyjne. Stąd nie do przecenienia jest wsparcie budżetowe kierowane na subsydiowanie tego typu kredytów. W roku 2008 spośród wszystkich środków budżetowych (krajowych i unijnych) kierowanych do gospodarstw rolnych (poza świadczeniami emerytalno rentowymi i pomocą społeczną), 5,1% stanowiły środki na dopłaty do rolniczych kredytów inwestycyjnych i kredytów kręskowych (rys. 2). W strukturze wsparcia kredytów rolnych kwota na dopłaty do kredytów inwestycyjnych stanowiła 77,7%, zaś obrotowych „kręskowych” 22,3%. Dopłaty do kredytów rolnych, realizowane przez ARiMR w ramach umów z bankami, pozwoliły bankom na udzielenie w 2008 r. kredytów na kwotę 3,3 mld zł, z tego blisko 2,3 mld zł to kredyty inwestycyjne. Jeżeli z PROW 2007-2013 wydzielimy płatności ONW i wsparcie o charakterze socjalnym (renty strukturalne) oraz rolno-środowiskowym (program rolno-środowiskowy, zalesianie gruntów rolnych), to okazuje się, że pomoc krajowa w formie dopłat do kredytów inwestycyjnych generuje środki finansowe przeznaczane na modernizację i rozwój gospodarstw rolnych (również w kierunku różnicowania działalności rolniczej i alternatywnych źródeł dochodów) porównywalne z funduszami płynącymi z budżetu UE w ramach mechanizmów WPR.

Rys. 2. Struktura wsparcia finansowego rolnictwa ze źródeł budżetowych (krajowych i unijnych) w 2008 r.

Fig. 2. Structure of financial support for agriculture from budgetary sources (domestic and EU) in 2008

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych ARiMR.

Wyniki badań ankietowych gospodarstw rolnych realizowane w 2007 r. w Polsce południowo-wschodniej potwierdzają, że korzystanie z bankowych kredytów rolnych,

zwłaszcza inwestycyjnych, jest domeną gospodarstw o relatywnie większym obszarze użytków rolnych niż przeciętnie w regionie, większej sile ekonomicznej (mierzonej w ESU) oraz gospodarstw produkujących na rynek i posiadających stałe kontakty z otoczeniem instytucjonalnym [Kata 2008]. Widać także wyraźną relację pomiędzy korzystaniem z funduszy unijnych na przekształcenia gospodarstw rolnych, w tym na inwestycje produkcyjne, a sięganiem przez rolników po kredyty bankowe (tab. 3).

Tabela 3. Korzystanie przez rolników z funduszy unijnych a kredytowanie gospodarstw w latach 2002-2006

Table 3. Support the European Union funds and bank credits taken by farmers in 2002-2006

Parametr	ogółem	Grupy gospodarstw korzystające z funduszy UE (poza dopłatami bezpośrednimi i ONW) według przeznaczenia			
		razem	na przekształcenia ¹	na zrównoważony rozwój ²	na inwestycyjne produkcyjne ³
Odsetek gospodarstw korzystających z funduszy unijnych, %	84,1	53,3	41,5	27,1	11,4
Odsetek gospodarstw, które korzystały z kredytów rolnych, %					
ogółem	28,5	39,9	41,1	38,4	69,4
a) kredyty inwestycyjne	17,3	25,4	27,0	22,8	63,3
b) kredyty obrotowe ⁴	16,9	23,0	22,3	25,4	24,5

¹ Renty strukturalne, wsparcie gospodarstw niskotowarowych, inwestycje w gospodarstwach rolnych, ułatwianie startu młodym rolnikom oraz SAPARD.

² Przedsięwzięcia rolno-środowiskowe, zalesianie, różnicowanie działalności rolniczej, rozwój i ulepszenie infrastruktury technicznej związanej z rolnictwem, dostosowanie gospodarstw do standardów UE.

³ SAPARD, inwestycje w gospodarstwach rolnych.

⁴ Suma wierszy a) i b) nie równa się wartości „ogółem” ze względu na to, iż część gospodarstw korzystała jednocześnie z kredytów inwestycyjnych i obrotowych.

Źródło: badania ankietowe.

O ile w całej badanej zbiorowości gospodarstw po kredyty bankowe, w latach 2002-2006, sięgało 28,5% gospodarstw, w tym po kredyty inwestycyjne 17,3%, to w grupie rolników korzystających z funduszy na przekształcenia gospodarstw rolnych odsetek ten wynosił odpowiednio 41,5% (kredyty ogółem) i 27% (kredyty inwestycyjne). Jeszcze silniej zależność między korzystaniem z funduszy unijnych a kredytowanie gospodarstw widać w grupie rolników korzystających z funduszy unijnych na inwestycje produkcyjne (program SAPARD i działanie *Inwestycje w gospodarstwach rolnych* w ramach PROW 2004-2006). W tej grupie po kredyty bankowe, w badanym okresie, sięgało 2/3 rolników (69,4%), w tym po kredyty inwestycyjne 63,3%.

Podsumowanie

Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej, pomimo likwidacji protekcjonizmu kredytowego w zakresie kredytów obrotowych dla rolnictwa, wsparcie kredytowania rolnictwa pozostaje nadal ważnym elementem polityki rolnej. Pomoc krajowa realizowana w ramach dopłat do kredytów rolnych generuje środki, w formie kredytów inwestycyjnych,

porównywalne z funduszami unijnymi kierowanymi na wsparcie przekształceń i inwestycji w gospodarstwach rolnych. Jednocześnie daje się zauważyć wyraźne powiązanie absorpcji funduszy unijnych przeznaczonych na modernizację i rozwój gospodarstw z korzystaniem przez rolników z kredytów bankowych. Wydaje się, że bez dostępu do kredytów taki poziom zainteresowania rolników funduszami unijnymi o charakterze prorozwojowym, a także poziom wykorzystania tych funduszy w formie realizowanych przedsięwzięć inwestycyjnych nie byłby możliwy do uzyskania.

Rolnicy korzystają z kredytów subsydiowanych przez ARiMR, ale także z kredytów pomostowych oferowanych przez banki na potrzeby absorpcji funduszy unijnych współfinansujących przedsięwzięcia inwestycyjne w gospodarstwach. Wciąż jednak kredyty preferencyjne cieszą się większym zainteresowaniem rolników niż kredyty komercyjne, stanowiąc około 75% wszystkich wykorzystywanych przez rolników kredytów bankowych. Odsetek ten z roku na rok jednak maleje. Jedną z przyczyn tej sytuacji jest to, że wielu pośredników finansowych, zwłaszcza dużych banków komercyjnych, przestaje być zainteresowanych udzielaniem kredytów preferencyjnych dla rolników. Przedstawiciele banków tłumaczą to zazwyczaj „dużą biurokracją” związaną ze sprawozdawczością przy obsłudze linii preferencyjnych ARiMR oraz relatywnie małą skalą akcji kredytowej w tym segmencie rynku, a także malejącą marżą uzyskiwaną z tego typu działalności (m.in. na skutek obniżenia stopy redyskontowej NPB). W efekcie ARiMR w roku 2009 podpisała umowy w zakresie dopłaty do kredytów preferencyjnych tylko z 8 bankami, w tym z trzema zrzeszającymi banki spółdzielcze, podczas gdy jeszcze w roku 2007 banków takich było 20. Sytuacja ta może skutkować poważnym utrudnieniem dla wielu rolników w dostępie do tanih kredytów bankowych, subsydiowanych przez ARiMR.

Zważywszy na to, że kredyt bankowy pozostaje wciąż najważniejszym źródłem zewnętrznego zwrotnego finansowania gospodarstw rolnych, a także uwzględniając jego znaczenie w absorpcji funduszy unijnych wspierających rozwój gospodarstw rolnych, należy szczególnie uważać na kwestię dostępu rolników do tego źródła finansowania. Wszystkie zmiany w tym zakresie na niekorzyść rolników (np. ograniczenie poziomu subsydiowania kredytów inwestycyjnych, dalszy spadek zainteresowania banków finansowaniem rolnictwa, niekorzystne zmiany w zakresie stóp procentowych itd.) mogą wpływać negatywnie na skalę i dynamikę procesów restrukturyzacji i modernizacji rolnictwa w Polsce.

Literatura

- ARiMR – dokonania i zamierzenia. [2004]. ARiMR, Warszawa.
- Czternasty W., Kujaczyński T. [2000]: Znaczenie kredytów dla realizacji zrównoważonego rozwoju polskiego rolnictwa. *Roczniki Naukowe SERiA*, t. II, z. 4, ss. 47-52.
- Daniłowska A. [2007]: Poziom, zróżnicowanie oraz uwarunkowania kosztów transakcyjnych kredytów i pożyczek rolniczych. Wyd. SGGW, Warszawa.
- Grzelak A. [2005]: Finansowanie zewnętrzne gospodarstw rolnych. *Wies i Rolnictwo* 4 (129), ss. 116-123.
- Kata R. [2008]: Relacje rolników z instytucjami w aspekcie finansowania gospodarstw ze źródeł zewnętrznych. [W:] *Konkurencyjność podmiotów rynkowych*. Kopycińska D. (red.). Wyd. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, rozdz. 13, ss. 125-136.
- Kulawik J. [1996]: Kredytowanie rolnictwa. Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy. IERiGŻ, Warszawa, ss. 15-18.
- Kulawik J. [2005]: Źródła kryzysu finansowego w rolnictwie USA w latach osiemdziesiątych i metody jego przezwyciężania. *Bank i Kredyt* 11.
- Kulawik J. [2008]: Finanse i kredytowanie rolnictwa w 2007 r. *Bank i Rolnictwo* 5, ss. 6-9.

- Kulawik J. [2008]: Wejście do strefy euro a polskie rolnictwo. *Bank i Rolnictwo* 10, ss. 9-13.
- Monitoring banków 2005-2007. Studia i analizy statystyczne. [2008]. GUS, Warszawa.
- Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich. [2008]. GUS, Warszawa.
- Sikorska A. [2008]: Tendencje zmian na rynku ziemi rolniczej. [W:] Materiały konferencji „Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej”. IERiGŻ-PIB, Pułtusk 2008.
- Siudek T. [2001]: Finansowanie gospodarstw rolnych przez banki spółdzielcze w Polsce. *Roczniki Naukowe SERiA* t. III, z. 1, ss. 200-204.
- Sprawozdanie z działalności ARiMR w latach 2004-2007. [2005-2008 passim]. ARiMR, Warszawa.
- Tomczak F. [2004]: Od rolnictwa do agrobiznesu. Transformacja gospodarki rolno-żywnościowej Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Wyd. SGH, Warszawa.